

УДК 811.111'25

О. О. Касьяненко*Державний вищий навчальний заклад «Національний гірничий університет»***ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРЕКЛАД АНАГРАМИ В РОМАНІ
Д. БРАУНА «КОД ДА ВІНЧІ»**

Розглянуто лінгвостилістичні особливості анаграми та її функціональну роль у романі Дена Брауна «Код да Вінчі». Проаналізовано шляхи та засоби адекватного відтворення анаграми в перекладах роману українською та російською мовами. Запропоновано власний переклад анаграми російською мовою.

Ключові слова: анаграма, функціональна роль, переклад.

Рассмотрены лингвостиллистические особенности анаграммы и ее функциональная роль в романе Дена Брауна «Код да Винчи». Проанализированы пути и способы адекватной передачи анаграммы в переводах романа на украинский и русский языки. Предлагается собственный перевод анаграммы на русский язык.

Ключевые слова: анаграмма, функциональная роль, перевод.

The article deals with linguostylistic peculiarities of anagram and its functional role in the novel «The Da Vinci Code» by Den Brown. The author analyses the ways of anagram reproduction in Russian and Ukrainian translations of the novel. The own variant of anagram translation into Russian is suggested.

Key words: anagram, functional role, translation.

Роман Дена Брауна «Код да Вінчі» становить особливий інтерес для дослідження з огляду на жанрову належність та унікальність тематики. З часів Едгара По та донині одним із домінантних прийомів, що бере участь у створенні загадки, є криптограма, тобто шифрований текст. Упровадження автором такого тексту в тканину детективного твору дозволяє продемонструвати унікальні інтелектуальні здібності детектива або героя, який виступає в його ролі. Збереження цього прийому при перекладі уявляється нам дуже важливим завданням, бо часто інформація, що міститься в шифрованому тексті, виступає домінантною в змісті твору. Одним із різновидів шифрованого тексту виступає анаграма.

Згідно з визначенням літературознавчого словника-довідника [3, с. 35], «анаграма – це (грецьк. ана – знову та грамма – літера) переставлення літер у слові, завдяки чому витворюється нове значення, яке може бути прочитаним у зворотному напрямку (тік–кіт, мука–кума, літо–тіло), постають псевдоніми (Симонов–Номис)». Якщо не всі літери тексту задіяні в трансформації, то такі анаграми Г. Вітлі називає «impure anagrams» [11, с. 58]. З огляду на те, що у вітчизняному літературознавстві не існує аналогічного терміну, назвемо такий різновид анаграм «частковими». У свою чергу, анаграму, у розшифруванні якої бере участь кожна літера, доцільно називати «точною».

Актуальність теми дослідження обумовлена відсутністю істотних досліджень із перекладу анаграм, особливо загадок, у вітчизняному перекладознавстві.

У зарубіжному мовознавстві перші спроби дослідити анаграму були зроблені англійським дослідником Г. Вітлі [11]. Фундаментальне дослідження анаграми у теоретичному плані належить Ф. де Соссюру [6]. Серед вітчизняних мовознавців, що вивчали цей літературний прийом, слід відзначити О. В. Пузирьова, В. Н. Топорова, В. О. Лукіна [5, 8, 4].

Мета дослідження – розгляд особливостей використання анаграм у романі Дена Брауна «Код да Вінчі», визначення ступеню їх перекладності українською та російською мовами, аналіз використання прийому компенсації при перекладі.

Ф. де Соссьюр розуміє під анаграмою всі різновиди звукової імітації домінантного слова-теми та детально вивчає такий різновид анаграми, як анафонія, розуміючи її як багаторазове повторення в тексті або в його частині окремих звуків та складів (букв та комбінацій), які в сукупності утворюють певне слово, що визначає головну ідею або тему даного твору [6, с. 640]. О. В. Пузирьов, навпаки, запропонував розуміти анаграму як окремий випадок анафонії. Дослідник відзначає, що анаграма розподіляє в тексті всі звуки слова-теми, а в інших випадках анафонії наявні лише деякі, але достатні для його упізнання [5, с. 29]. Останнє визначення нам здається найбільш точним, та вслід за О. В. Пузирьовим ми вважаємо доречним розмежовувати явище анафонії та анаграми.

По суті, анаграматичні тексти представляють собою різновид загадки. Так, проаналізувавши текст, адресат на підставі ряду спочатку невизначених елементів повинен відгадати зашифроване слово або послання.

Використання анаграми є одною з відмінних рис художнього стилю Дена Брауна. Цей художній прийом відіграє ключову роль у творенні сюжету роману «Код да Вінчі». На самому початку твору анаграма є точкою відліку всіх подальших подій. Вона приховує в собі найпершу загадку, ключ до якої повинні підібрати головні герої, яка відсилає їх до наступної.

Анаграма виконує декілька функцій у тексті. По-перше, вона покликана зберегти тайну. Так, Соньєр перед смертю залишає повідомлення, яке апелює тільки до двох конкретних людей – його онуки, Софі Неве, та професора з Гарварду, Роберта Ленгдона. Для інших героїв роману ця інформація ні в якому разі не може стати доступною. По-друге, зображуючи розмірковування героїв, автор бажає продемонструвати їх високу інтелектуальність та розум. Цікаво, що пересічний читач також має можливість перевірити свої власні здібності.

Спробуємо порівняти український та російський переклади одних і тих самих уривків з анаграмами та дослідити особливості розуміння тексту перекладачами. Розглянемо першу анаграму, з якою ми зустрічаємося в оригіналі тексту роману.

O, Draconian devil? Oh, lame saint? [9, с. 36].

Ці слова разом із послідовністю Фібоначчі та проханням знайти Роберта Ленгдона містились у повідомленні, яке було знайдено на підлозі в Луврі біля тіла вбитого Жака Соньєра.

Це є точна анаграма, бо, переставивши в певній послідовності букви цієї фрази, головні герої отримують наступні слова: *Leonardo da Vinci! The Mona Lisa!* [9, с. 57]. Відсутність зайвих букв дозволяє героям із легкістю з нею впоратися. Відгадка анаграми представляє собою посилання на видатну картину Да Вінчі, в якій приховані подальші загадки.

Проаналізуємо переклад цієї анаграми російською мовою:

На вид идола родич? О мина зла?.. [1, с. 38].

У поданому перекладі ми спостерігаємо збереження перекладачем художнього прийому автора. Але слід зауважити, що анаграма в перекладі досить відрізняється від анаграми в оригіналі. По-перше, вона є частковою, бо розподіляє не всі звуки посилання. Якщо переставити літери в потрібній послідовності, ми отримаємо наступні слова: *Л_онардо да Винчи. Мо_а Лиза*. Двох літер не вистачає, і ще дві літери незадіяні в розгадці: *и, д*. Як правило, зайві літери заважають процесу реконструювання зашифрованого повідомлення, але в цьому випадку їх кількість дуже мала, що можна вважати допустимою нормою.

По-друге, не зважаючи на те, що разом слова анаграми в оригінальному тексті представляють собою повну нісенітницю, їх семантичне наповнення дозволяє їм функціонувати в іншому контексті роману, що неможна сказати про текст перекладу.

Fache said, «This text appears to be an accusation of some sort. Wouldn't you agree?» [9, с. 39]. З цієї репліки ми бачимо, що Безу Фаш, голова поліції Парижу, бачить у цих словах щось схоже на звинувачення. Розглянемо семантику слів анаграми окремо.

Оксфордський тлумачний словник пропонує наступні визначення: «*draconian* – extremely cruel and severe; originates from *Draco*, a legislator in ancient Athens, who gave severe punishments for crimes, especially the punishment of being killed» [10, с. 458]. «*The Devil* – the most powerful evil being» [10, с. 416]. «*Lame* – unable to walk well because of an injury to the leg or foot» [10, с. 416]. «*Saint* – a person that the Christian Church recognizes as being very holy, because of the way they have lived or died» [10, с. 1350].

Вочевидь, слова «*draconian*», «*devil*» та «*lame*» мають негативне конотативне значення, спрямоване в адрес «*saint*» святого, що і призводить Безу Фаша до тої думки, що ці слова нагадують звинувачення.

У російськомовному варіанті анаграми зв'язок між словами встановлюється переважно на граматичному рівні, на семантичному він майже відсутній. З одного боку, така версія перекладу має переваги, бо відтворює задум автора щодо незв'язності цих слів та недоречності їх появи на підлозі. Але, з іншого боку, ці словосполучення втрачають можливість функціонувати в подальшому сюжеті, що є достатньо великою втратою при перекладі. Не звертаючи увагу на функціональну неспроможність словосполучень російськомовної анаграми, перекладач зберігає репліку Безу Фаша: *На вид идола родич? О мина зла?.. – Текст походит на какое-то обвинение, – сказал Фаш. – Вам не кажется?* [1, с. 43].

Звернемося до словникових тлумачень слів російського варіанту анаграми: «*Идол* – 1. У первобытных народов: фигура человека или животного, которой поклоняются как божеству. Языческие идолы. 2. То же, что статуя (устар.). 3. Кумир, предмет восхищения, преклонения (устар.). 4. Дурак, болван (разг. бран.)» [7, с. 140]. «*Родич* – 1. Член рода. 2. То же, что родственник (устар. и ирон.)» [7, с. 205]. «*Мина* – 1. Средство заграждения – взрывной снаряд, помещаемый обычно под водой или под землей. 2. Выражение лица, его выразительное движение» [7, с. 185].

Слово «*идол*» має негативне забарвлення, являючись предметом язичництва, але в сполученні зі словом *родич* важко оцінити його в якості звинувачення. Друге значення «*дурак*», «*болван*» сприймається більш як насмішка, ніж звинувачення. Інше словосполучення «*мина зла*» не звучить як звинувачення, бо незрозуміло, в чий адрес ці слова вжиті.

На нашу думку, переклад репліки поліцейського позбавлений сенсу, бо звинувачення в адрес святого зовсім не відтворюється.

Український перекладач не намагається побудувати анаграму українською мовою, вирішуючи передати всі лексичні одиниці оригіналу. Дослівний переклад анаграми українською мовою дозволяє повністю зберегти репліку слідчого:

О Драконів диявол! О кульгавий святий!

– *Це схоже на якесь звинувачення, – мовив Фаш. – Вам так не здається?* [2, с. 37].

Далі текст анаграми зустрічається в наступному епізоді:

«Draconian devil» seems an odd choice of vocabulary.

«Draconian?» – Fache's tone came with a tinge of impatience now.

«Saunier's choice of vocabulary hardly seems the primary issue here».

Langdon wasn't sure what issue Fache had in mind, but he was starting to suspect that Draco and Fache would have gotten along well [9, с. 39].

У цьому випадку слова Ленгдона вказують на характеристику портрета слідчого Безу Фаша, який його підозрює в убивстві. У тексті російського перекладу також збережені ці репліки:

«Идола родич? – в тоне Фаша слышалось нетерпение, даже раздражение. – Выбор слов Соньером, как мне кажется, здесь ни при чем». – Ленгдон не понял, что имел в виду Фаш, однако начал подозревать: Фаш прекрасно бы поладил с неким идолом, и уж тем более с миной зла [1, с. 39].

На нашу думку, цей переклад не зовсім вписується в контекст епізоду, так як в оригіналі Фаш порівнюється з реальною історичною фігурою, Драко, який був дуже суворою та нещадною особистістю. Порівняння Фаша з «идолом» та «миной зла» у російському перекладі не характеризує його як непохитного слідчого.

В українському варіанті перекладу повністю відтворюється зміст оригіналу:

«Драконів? – у голосі Фаша тепер чулося нетерпіння. – Зараз ідеться не про добір слів».

Ленгдон не знав, що там на думці у Фаша, але почав підозрювати, що той чудово порозумівся б із Драконом [2, с. 40].

Для того, щоб продемонструвати розшифрування анаграми, український перекладач вводить англійський текст:

«O Draconian devil!

Oh lame saint!

Це було ідеальною анаграмою...

Leonardo da Vinci!

The Mona Lisa!» [9, с. 45].

Нам здається, що при відтворенні анаграми мовою перекладу можливий ще один варіант компенсації, який дозволить зберегти семантику лексичних одиниць тексту анаграми та забезпечить їх функціонування в подальшому контексті. З метою отримання потрібних нам звуків ми пропонуємо трохи видозмінити тайне послання, що міститься в анаграмі. Так, замість *Мона Лиза, Леонардо да Винчи* нами було вжито *Портрет госпожи дель Лизы Джокондо, Леонардо да Винчи*. Виходячи з даних літер, ми побудували таку російськомовну анаграму:

О, Дракон! Жив черт!

Поди, и ангел лжет про лоно!

Нашою метою було відтворити два компоненти – ім'я грецького законодавця, Дракона, та звинувачення в адрес святого. Останнє було досягнуто завдяки лексичній одиниці «ангел лжет». Окрім того, нам вдалося зберегти слово «devil», що було частиною звинувачення, вживши замість нього слово «черт». Ще ми спробували зробити натяк на те, в чому звинувачують церков члени Пріорату Сіона. Так, слово «лоно» вказує на материнство. Як відомо за сюжетом, Пріорат звеличує священне материнство, здібність жінки продовжувати рід та осуджує церков за знецінення нею цього.

Незважаючи на переваги такого варіанту перекладу, у нашому випадку наявні і недоліки. Отримане послання набагато довше за оригінал – замість 23 літер було використано 45. Анаграма не є точною, 9 букв у відгадці не вистачає: *Портрет го_пжи дел_Ли__Джокон__Леонар__ _a Винчи*. Звісно, такий переклад не є кращим, тому що недостатня кількість букв в анаграмі ставить під сумнів можливість її розшифрування, але ми вважаємо, що цей спосіб перекладу заслуговує на увагу, бо може бути використаним в інших випадках перекладу анаграм.

Порівнюючи український та російський переклади, потрібно зауважити, що перекладачі переслідували різні цілі. Для російського перекладача важливо було відтворити художній прийом автора мовою перекладу за допомогою компенсації. Лексичні одиниці, що утворюють англійську анаграму, було перекладено не їх російськими відповідниками, а словами із зовсім іншим денотативним наповненням, що дозволило отримати ідентичний текст відгадки.

Незважаючи на те, що російськомовна анаграма не є ідеально точною (дві літери зайві та дві – відсутні) компенсацію при перекладі цього уривку можна вважати виправданою, бо перекладач зберігає функціональне навантаження прийому та уникає очуження тексту. Але слід зазначити, що, намагаючись ухилитися від змістових втрат, автор дозволяє функціонувати російськомовній анаграмі в подальшому контексті, який спочатку був орієнтований на англійську версію, що, на нашу думку, призводить не до збереження змісту, а до його спотворення.

Український перекладач у свою чергу приділив більше уваги змістовому аспекту. Короткий та нескладний текст анаграми дозволяє перекладачу використати її оригінальний варіант у тексті перекладу. Тим самим ми спостерігаємо і збереження змісту, і збереження художнього прийому автора. Варто зазначити, що в українському перекладі спостерігається очуження тексту, у той час, як у російському – одомашнення.

Власна спроба відтворити анаграму мовою перекладу продемонструвала, що інколи можна зберегти текст анаграми без зміни денотативного значення її складових завдяки перефразуванню самої відгадки, але тут також не обійшлося без втрат – вдалося відтворити тільки часткову анаграму.

Перспективи дослідження вбачаються в подальшому аналізі та пошуку оптимальних тактик відтворення складових ідіостилю Дена Брауна в українських та російських перекладах.

Бібліографічні посилання

1. **Браун Д.** Код да Винчи / Д. Браун; [пер. с англ. яз. Н. Рейн]. – М. : АСТ, 2009. – 542 с.
2. **Браун Д.** Код да Вінчі / Д. Браун; [пер. А. Кам'янець]. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2006. – 482 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / [ред. рада: Р. Т. Гром'яка та ін.]. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Академія, 2007. – 753 с.
4. **Лукин В. А.** Художественный текст. Основы лингвистической теории и элементы анализа / В. А. Лукин. – М., 1999. – 196 с.
5. **Пузырев А. В.** Анаграммы как явления языка: опыт системного осмысления [монография] / А. В. Пузырев. – М. : Ин-т языкознания РАН; Пенза : ПГПУ имени В. Г. Белинского, 1995. – 378 с.
6. **Соссюр Ф. де.** Орывки из тетрадей Ф. де Соссюра, содержащих записи об анаграммах / Ф. де Соссюр // Труды по языкознанию; [пер. с франц. яз. В. Иванова]. – М., 1977. – С. 639–645.
7. Толковый словарь русского языка / [авт.-сост. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю.]. – М. : Оникс, 2008. – 736 с.
8. **Топорова Т. В.** Язык и стиль древнегерманских заговоров / Т. В. Топорова. – М. : Едиториал УРСС, 1996. – 216 с.
9. **Brown D.** The Da Vinci Code / D. Brown. – New York : Doubleday, 2003. – 467 p.
10. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – 8th edit. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 1796 p.
11. **Wheatley H. B.** Of anagrams: a monograph treating of their history / H. B. Wheatley. – London, 1862. – 186 p.

Надійшла до редколегії 15.10.2013